অধ্যায় ৫ ঃ ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তিৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব

অধ্যায় গাঁথনি

৫.১ উদ্দেশ্য

৫.২ পৰিচয়

৫.৩ ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তিৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব

৫.৩.১ থমাছ হ'বচ্ৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব

৫.৩.২ জন ল'কৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব

৫.৩.৩ জ্যাঁ জ্যাক ৰুছোৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব

৫.৪ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ সমালোচনা

৫.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৫.৬ অধিক জানিবলৈ

৫.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৫.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি সম্পৰ্কীয় সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ প্ৰধান যুক্তিবোৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- থমাছ হ'বচ্ৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভঙ্গী পৰীক্ষা কৰিব পাৰিব
- জন ল'কৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভঙ্গী ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- জ্যাঁ জ্যাক ৰুছোৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বটো আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৫.২ পৰিচয়

ৰাজনৈতিক সমাজতত্ত্বত ৰাষ্ট্ৰৰ অধ্যয়ন হ'ল এটি গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। এই অধ্যয়টিত আলোচনা কৰা হ'ব ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি বিষয়ক এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ তত্ত্ব, সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ বিষয়ে। এই তত্ত্বই দৃঢ়ভাৱে বিশ্বাস কৰে যে মানুহৰ মাজত হোৱা চুক্তি অথবা সন্ধিৰ ফলশ্ৰুতিত ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি ঘটিছে। সামাজিক চুক্তি তত্ত্বটো প্ৰধানকৈ তিনিগৰাকী মহান চিন্তাবিদৰ সৈতে জড়িত— থমাছ হ'বচ্, জন ল'ক আৰু জ্যাঁ জ্যাক ৰুছো। এই অধ্যায়টিত আমি এই তিনিওগৰাকী ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ উল্লেখেৰে সামাজিক চুক্তি তত্ত্বটো বুজাৰ প্ৰয়াস কৰিম।

৫.৩ ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তিৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব

ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি সম্পৰ্কে সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ মতামত হ'ল যে মানুহে নিজৰ মাজতে সম্পন্ন কৰা কোনো চুক্তি নাইবা সন্ধিৰ ফলাফল হিচাপে ৰাষ্ট্ৰৰ সৃষ্টি হয়। এই তত্ত্বটোৱে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাক মানৱ জাতিৰ মৌলিক অৱস্থা বুলি বিবেচনা কৰে। প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত মানুহৰ আচৰণ আৰু পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ কোনো সংস্থা অথবা কৰ্তৃত্ব নাছিল। এনে অনিয়ন্ত্ৰিত জীৱনৰ পৰা মুক্তি পাবলৈ মানুহে এক ধৰণৰ কৰ্তৃত্ব অথবা নাগৰিক সমাজৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুভৱ কৰিলে য'ত সকলোৱে এক সুস্থিৰ আৰু শান্তিপুৰ্ণ জীৱন কটাব পাৰে। সেয়েহে মানুহ নিজৰ মাজতে স্বেচ্ছাই এক চুক্তি নাইবা সন্ধিপত্ৰৰ দ্বাৰা শৃঙ্খলাৱদ্ধ হ'ল আৰু এনেকৈয়ে ৰাষ্ট্ৰৰ সৃষ্টি হ'ল। অৰ্থাৎ, সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব মতে ৰাষ্ট্ৰ হ'ল এক মানৱীয় অনুষ্ঠান আৰু ই মানুহে পৰস্পৰৰ মাজত সম্পাদিত কৰা এক চুক্তিৰ পৰিণাম। মানুহে নিজৰ কল্যাণৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰৰ সৃষ্টি কৰিছে। থমাছ হ'বচ্, জন ল'ক আৰু জ্যাঁ জ্যাক ৰুছো হ'ল সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ প্ৰধান পৃষ্ঠপোষক।

৫.৩.১ থমাছ হ'বচ্ৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব

ব্ৰিটিছ ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদ থমাছ হ'বচে তেওঁৰ বিখ্যাত গ্ৰন্থ লেভিয়াথানত (১৬৫১) সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ জৰিয়তে ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিছে। তেওঁৰ মতে ৰাষ্ট্ৰ গঠন হোৱাৰ আগতে মানুহ প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত বাস কৰিছিল। থমাছ হ'বচৰ মতে প্ৰাকৃতিক অৱস্থা প্ৰাক্-সামাজিক আৰু প্ৰাক্-ৰাজনৈতিক আছিল। থমাছ হ'বচে ৰাষ্ট্ৰ গঠন হোৱাৰ আগতে মানুহে বাস কৰা প্ৰাকৃতিক অৱস্থাৰ বিষয়ে এক নেতিবাচক প্ৰতিচ্ছবি দাঙি ধৰিছিল। প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত মানুহ অতি নীচ, নিকৃষ্ট, নিষ্ঠুৰ আৰু স্বাৰ্থপৰ স্বভাৱৰ আছিল। মানুহৰ শুদ্ধ-অশুদ্ধ সম্পৰ্কে কোনো ধৰণৰ জ্ঞান নাছিল। প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত আইন, ন্যায় আৰু সহনশীলতাৰ নীতিসমূহৰ কোনো অস্তিত্ব নাছিল। ঠগ প্ৰৱঞ্চনা আৰু বল-শক্তিৰ প্ৰয়োগেই আছিল প্ৰাকৃতিক অৱস্থাৰ মূল নীতি। প্ৰতিজন মানুহেই প্ৰতিজনৰে শত্ৰু আছিল আৰু তেওঁলোকে অনবৰতে যুদ্ধ-বিগ্ৰহৰ আশঙ্কাত সময় অতিবাহিত কৰিছিল। সময় পাৰ হোৱাৰ লগে লগে এনে কষ্টকৰ জীৱনৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰাৰ উদ্দেশ্যে মানুহে পৰস্পৰৰ সৈতে চুক্তিবদ্ধ হৈ এখন অসামৰিক চৰকাৰ গঠন কৰিছিল। এই চুক্তিৰ অধীনত মানুহে স্ব-সংৰক্ষণৰ বাহিৰে আন সকলোবোৰ প্ৰাকৃতিকভাৱে লব্ধ অধিকাৰ কোনো এগৰাকী ব্যক্তি অথবা একাধিক ব্যক্তিৰে গঠিত কোনো এক দলৰ হাতত সমৰ্পন কৰিছিল। এনে ব্যক্তি অথবা ব্যক্তিৰ গোট সাৰ্বভৌম ক্ষমতাৰ গৰাকী আছিল। সাৰ্বভৌম সত্বাটো এই চুক্তিৰ অংশ নাছিল। স্বাভাৱিকভাৱেই সাৰ্বভৌম ক্ষমতাৰ অধিকাৰী ব্যক্তি অথবা ব্যক্তি গোটটো কোনো পৰিস্থিতিৰ দাস নাছিল আৰু অসীম ক্ষমতাৰ অধিকাৰী আছিল। সাৰ্বভৌম সত্বাটো মানুহৰ জীৱন আৰু অধিকাৰৰ সুৰক্ষাৰ প্ৰতি দায়বদ্ধ আছিল। যিহেতু প্ৰতিগৰাকী ব্যক্তিয়ে স্ব-ইচ্ছাই এই

চুক্তি মানি লৈছিল সেয়েহে তেওঁলোকৰ চুক্তিৰ নীতি-নিয়ম উলংঘা কৰা আৰু সার্বভৌম শক্তিৰ বিৰুদ্ধে বিদ্রোহ কৰাৰ অধিকাৰ নাছিল। সার্বভৌম সত্তাটো আছিল আইন প্রণয়ন আৰু বলৱৎকৰণৰ একমাত্র উৎস। তেওঁৰ অথবা তেওঁলোকৰ নির্দেশকে আইন বুলি মানি লোৱা হৈছিল। হ'বচ্ৰ মতে সামাজিক চুক্তিৰ অধীনত সার্বভৌম সত্তাটোৰ ক্ষমতা আৰু কর্তৃত্ব আছিল সর্বোচ্চ, অহস্তান্তৰযোগ্য, অবিভাজিত আৰু অসীম। এইদৰে হ'বচে মত পোষণ কৰিছিল যে মানুহৰ মাজত সম্পাদিত হোৱা সামাজিক চুক্তিৰ আধাৰতে ৰাষ্ট্র আৰু সার্বভৌম কর্তৃত্বৰ সৃষ্টি হৈছিল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰা দুগৰাকী উল্লেখযোগ্য সমর্থকৰ নাম লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ মতে ৰাষ্ট্র হ'ল মানুহৰ মাজত হোৱা এক চুক্তিৰ পৰিণাম। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ 'লেভিয়াথান' গ্রন্থৰ ৰচক কোন?

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ মানুহৰ প্রকৃতি সম্পর্কে থকা থমাছ হবচ্ৰ মতামত চমুকৈ বর্ণনা কৰক।

.....

.....

.....

.....

.....

৫.৩.২ জন ল'কৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব

সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ আন এগৰাকী প্রবক্তা ব্রিটিছ ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদ জন ল'কে তেওঁৰ গ্রন্থ 'টু ট্রিটাইজেছ অন চিভিল গভর্ণমেণ্ট' (Two Treatises on Civil Government) (১৬৯০)ত ৰাষ্ট্রৰ উৎপত্তি সম্পর্কে ব্যাখ্যা কৰিছে। জন ল'কেও মত পোষণ কৰিছে যে ৰাষ্ট্রৰ উৎপত্তিৰ আগতে মানুহ প্রাকৃতিক অৱস্থাত বাস কৰিছিল। ল'কেও মত প্রকাশ কৰিছে যে প্রাকৃতিক অৱস্থা প্রাক্-ৰাজনৈতিক আছিল। কিন্তু মানুহৰ স্বভাৰ সম্পর্কে তেওঁ হ'বচ্তকৈ ভিন্ন মত এটা পোষণ কৰিছিল। ল'কৰ মতে প্রাকৃতিক অৱস্থাত মানুহে যুদ্ধ-বিগ্রহৰ আশঙ্কা নথকা শান্তিপূর্ণ জীৱন কটাইছিল। মানুহে সমান অধিকাৰ

আৰু স্বাধীনতা উপভোগ কৰিছিল। মানুহৰ মাজত পাৰস্পৰিক সহযোগিতা আৰু বুজাবুজি আছিল। প্ৰাকৃতিক অৱস্থাৰ সৰ্বত্ৰতে প্ৰাকৃতিক আইনৰ উপস্থিতি আছিল। কিন্তু প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত এই আইনৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াবলৈ কোনো ন্যায়ালয় অথবা ন্যায়াধীশ নাছিল। ফলত মানুহে নিজৰ ব্যক্তিগত স্বাৰ্থ পূৰণ হোৱাকৈ নিজস্ব ধৰণে এই আইনৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছিল। ইয়ে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত নৈৰাজ্যৰ দৰে সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এনে সমস্যা জৰ্জৰিত অৱস্থাৰ পৰা মুক্তি পাবলৈ মানুহে দুই ধৰণৰ চুক্তি সম্পাদিত কৰিছিল— এটা হৈছে অসামৰিক চুক্তি আৰু আনটো হৈছে চৰকাৰী চুক্তি। এই দুই ধৰণৰ চুক্তিৰ ফলতেই ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি হৈছিল। প্ৰথম অৱস্থাত, জনসাধাৰণে এখন নাগৰিক সমাজ গঠন কৰিছিল য'ত তেওঁলোকে শান্তি আৰু পাৰস্পৰিক সহযোগিতাৰ মাজেৰে বসবাস কৰিবলৈ এজনে আনজনক সন্মান জনাবলৈ সন্মতি প্ৰকাশ কৰিছিল। ইয়াৰ বাবে তেওঁলোকে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত উপভোগ কৰা কিছুমান অধিকাৰ (জীৱনৰ অধিকাৰ, স্বাধীনতাৰ অধিকাৰৰ বাহিৰে) সমৰ্পণ কৰিছিল। এইটো হৈছে অসামৰিক চুক্তি। দ্বিতীয় অৱস্থাত, জনসাধাৰণে এজন ব্যক্তি অথবা এটা ব্যক্তি সমষ্টিক ৰজা অথবা সাৰ্বভৌম কৰ্তৃপক্ষ হিচাপে মানি চলিবলৈ সন্মতি প্ৰকাশ কৰিছিল যিয়ে চৰকাৰ অথবা ৰাষ্ট্ৰ গঠনৰ কথা সূচায়। এই কৰ্তৃপক্ষক মানুহৰ জীৱন, স্বাধীনতা আৰু সম্পত্তিৰ অধিকাৰক সুৰক্ষা প্ৰদানৰ বাবে ক্ষমতা প্ৰদান কৰা হৈছিল। যদিহে সাৰ্বভৌম কৰ্তৃপক্ষই এই অধিকাৰ সমূহক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰাত ব্যৰ্থ হয়, তেন্তে জনসাধাৰণৰ চৰকাৰখনক ক্ষমতাৰ পৰা অপসাৰিত কৰাৰ অধিকাৰ থাকিব। এইটো হৈছে চৰকাৰী চুক্তি। অৰ্থাৎ, ল'কৰ মতে সাৰ্বভৌম কৰ্তৃপক্ষ অসীম ক্ষমতাৰ অধিকাৰী নাছিল আৰু তেনে কৰ্তৃপক্ষ প্ৰজাক সুৰক্ষা প্ৰদানৰ বাবে দায়বদ্ধ আছিল।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ জন ল'কৰ মতে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত মানুহৰ মাজত শান্তি আৰু সহযোগিতাৰ মনোভাৱে বিৰাজ কৰিছিল। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ জন ল'কৰ মতে প্ৰাকৃতিক অৱস্থা প্ৰাক্-সামাজিক আৰু প্ৰাক্-ৰাজনৈতিক আছিল। (শুদ্ধ/ অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ জন ল'কে উল্লেখ কৰা প্ৰাকৃতিক অৱস্থাৰ যিকোনো দুটা বিসঙ্গতিৰ বিষয়ে লিখক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ জন ল'কে উল্লেখ কৰা চুক্তি দুবিধ কি কি?

.....

৫.৩.৩ জ্যাঁ জ্যাক ৰুছোৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব

ফৰাচী ৰাজনৈতিক দাৰ্শনিক জ্যাঁ জ্যাক ৰুছো হ'ল সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ আন এগৰাকী প্ৰখ্যাত প্ৰৱক্তা। তেওঁ 'দ্যা ছ'চিয়েল কন্ট্ৰাক্ট' (The Social Contract) (১৭৬২) নামৰ গ্ৰন্থখনত ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি সম্পৰ্কে বিশদভাৱে আলোচনা কৰিছে। সামাজিক তত্ত্বটোৰ অন্য প্ৰবক্তাসকলৰ দৰে ৰুছোয়ো মত পোষণ কৰে যে ৰাষ্ট্ৰ গঠন হোৱাৰ পূৰ্বে মানুহে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত বাস কৰিছিল। প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত মানুহে শান্তিপূৰ্ণ জীৱন-যাপন কৰিছিল আৰু তেওঁলোক অসীম স্বাধীনতাৰ গৰাকী আছিল। মানুহৰ মাজত কোনো প্ৰতিযোগিতা আৰু মতানৈক্য নাছিল। প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত মানুহৰ মাজত সমতা বিৰাজ কৰিছিল। সেই সময়ছোৱাত ব্যক্তিগত সম্পত্তি অথবা ভুল-শুদ্ধৰ দৰে ধাৰণাবোৰৰ জন্ম হোৱা নাছিল। সময় বাগৰাৰ লগে লগে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত জনসংখ্যা বাঢ়ি গৈছিল। তেতিয়াই ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ধাৰণাটোৱে গা কৰি উঠিছিল। প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ধাৰণাটোৰ ফলত বাদ-বিবাদ আৰু দ্বন্দ্বৰ সৃষ্টি হৈছিল। মানুহ স্বাৰ্থপৰ হৈ পৰিছিল আৰু পৰস্পৰে পৰস্পৰক বেয়া পাবলৈ ধৰিছিল। এনে অসহনীয় আৰু কষ্টকৰ পৰিস্থিতিৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ মানুহ চুক্তিত উপনীত হৈছিল আৰু এই চুক্তিৰ ফলতেই নাগৰিক সমাজৰ গঠন হৈছিল। মানুহে নিজে নিজৰ ওচৰত আটাইবোৰ প্ৰাকৃতিক অধিকাৰ সমৰ্পণ কৰিছিল। তেওঁলোকৰ মাজত কোনো উচ্চ ব্যক্তি অথবা ব্যক্তিৰ দল সাৰ্বভৌম ব্যক্তি অথবা কৰ্তৃত্ব হিচাপে নাছিল। সেয়েহে প্ৰতিজন মানুহেই সাৰ্বভৌম ক্ষমতাৰ অধিকাৰী হৈছিল। ৰুছোৰ মতে সামাজিক চুক্তি অনুসৰি সাৰ্বভৌম ক্ষমতা সম্প্ৰদায় অথবা সাধাৰণ মানুহৰ হাততে ন্যস্ত আছিল। সম্প্ৰদায়ৰ এই সাৰ্বভৌম কৰ্তৃত্বটো অবিভাজ্য আৰু অহস্তান্তৰযোগ্য।

সাধাৰণ মানুহৰ সাৰ্বভৌম ক্ষমতা বুজাবলৈ ৰুছোই সাধাৰণ ইচ্ছাৰ (General Will) ধাৰণাটো উল্লেখ কৰিছিল। ৰুছোই তেওঁৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ দ্বাৰা জন সাৰ্বভৌমত্বৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছিল। ৰুছোৰ মতে মানুহে সম্প্ৰদায়ৰ ইচ্ছাৰ আগত নিজৰ অধিকাৰবোৰ বিনা চৰ্তে সমৰ্পণ কৰিছিল। এই সমৰ্পণৰ আঁৰত আছিল নিজৰ কল্যাণৰ চিন্তা। সংখ্যাগৰিষ্ঠৰ ইচ্ছা সাধাৰণ ইচ্ছা ৰূপ (General Will)ত প্ৰতিফলন ঘটিছিল। সাধাৰণ ইচ্ছাই জনসাধাৰণৰ কল্যাণ সাধনৰ পোষকতা কৰে। এই সাধাৰণ ইচ্ছা হ'ল অবিভাজ্য, অবিচ্ছেদ্য, অহস্তান্তৰযোগ্য আৰু স্থায়ী।

হ'বচ, ল'ক আৰু ৰুছোৰ মতামত আলোচনা কৰাৰ পাছত ক'ব পৰা যায় যে সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ মতে জনসাধাৰণ আৰু এটা সাৰ্বভৌম কৰ্তৃত্বৰ মাজত ইতিহাসৰ কোনো এক নিৰ্দিষ্ট সময়ত হোৱা চুক্তি এখনৰ ফলতেই ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি হৈছিল।

৫.৪ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ সমালোচনা

ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তিৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বটোক বিভিন্ন দিশৰ পৰা সমালোচনা কৰা হয়। তলত তাৰে দুটামান দিশ উল্লেখ কৰা হ'ল—

- সমালোচকৰ মতে সামাজিক চুক্তি তত্ত্বটোৰ কোনো ঐতিহাসিক ভিত্তি নাই। ইতিহাসৰ ক'তো কোনো লিখিত প্ৰমাণ নাই যে মানুহৰ মাজত হোৱা চুক্তিৰ ফলশ্ৰুতিত ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি হৈছিল।
- সামাজিক চুক্তি তত্ত্বক সমালোচনা কৰি ক্ৰমবিকাশমূলক তত্ত্বৰ সমালোচকসকলে ক'ব খোজে যে ৰাষ্ট্ৰ কৃত্ৰিম অনুষ্ঠান নহয়। ই সমাজৰ ক্ৰমবিকাশৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা অনুষ্ঠান আৰু ইয়াৰ এক স্বাভাৱিক বিকাশ আছে।
- সমালোচকসকলৰ মতে হ'বচে মানুহৰ স্বভাৱৰ এখন একপক্ষীয় ছবিহে উপস্থাপন কৰিছে। তেওঁ মানুহৰ স্বভাৱক অতি নেতিবাচকভাৱে দৰ্শাইছে। তেওঁৰ মতে মানুহবোৰ নীচ, নিকৃষ্ট, নিষ্ঠুৰ আৰু স্বাৰ্থপৰ আছিল। সমালোচকসকলৰ মতে হ'বচে মানুহৰ গাত থকা সহানুভূতি, সহযোগিতা, মৰম আদিৰ দৰে মানৱীয় ইতিবাচক গুণবোৰক আওকাণ কৰিছে।
- একে সময়তে সমালোচকসকলে জন ল'ক আৰু ৰুছোৰ মানুহৰ প্ৰকৃতি বিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীকো সমালোচনা কৰিছে। দুয়োগৰাকী চিন্তাবিদৰ মতে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত মানুহ আটাইবোৰ ইতিবাচক প্ৰমূল্য আৰু গুণৰ অধিকাৰী আছিল। কিন্তু বাস্তৱ ক্ষেত্ৰত মানুহৰ গাত ইতিবাচক আৰু নেতিবাচক দুয়ো ধৰণৰ উপাদানেই থাকে।
- সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব মতে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত সকলো মানুহ সমান। সমালোচকৰ মতে এই ধাৰণা শুদ্ধ নহয়। সমতা নহয় অসমতাহে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য আছিল।

সামাজিক চুক্তি তত্ত্বক সমালোচনা কৰা হয় যদিও তত্ত্বটোৰ ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি ব্যাখ্যা কৰাত স্বকীয় গুৰুত্ব আছে। এই তত্ত্বটোৱে প্ৰতিষ্ঠা কৰিব খোজা ধাৰণা এটা হ'ল ৰাষ্ট্ৰ এক মানৱীয় অনুষ্ঠান। মানুহে নিজৰ কল্যাণ আৰু মঙ্গলৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰৰ সৃষ্টি কৰিছিল। তত্ত্বটোৱে ইয়াকো প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে যে মানুহৰ সম্মতিয়েই হ'ল ৰাষ্ট্ৰৰ আধাৰ।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৯ ঃ ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি সম্পৰ্কীয় জ্যাঁ জ্যাক ৰুছোৰ দ্বাৰা ৰচিত এখন গ্ৰন্থৰ নাম উল্লেখ কৰক।

.....

প্ৰশ্ন নং ১০ ঃ ৰুছোৱে 'সাধাৰণ ইচ্ছা'ৰ দ্বাৰা কি বুজাইছিল?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১১ ঃ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ যিকোনো দুটা সমালোচনা লিখক।

.....

.....

.....

.....

.....

৫.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি সম্পৰ্কীয় সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ মতে মানুহে নিজৰ মাজতে সম্পন্ন কৰা কোনো চুক্তি নাইবা সন্ধিৰ ফলাফল হিচাপে ৰাষ্ট্ৰৰ সৃষ্টি হয়। থমাছ হ'বচ্, জন ল'ক আৰু জ্যাঁ জ্যাক ৰুছো হ'ল সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ প্ৰধান পৃষ্ঠপোষক।
- সামাজিক চুক্তি তত্ত্বই প্ৰাকৃতিক অৱস্থাক মানৱ জাতিৰ মৌলিক পৰিৱেশ বুলি গণ্য কৰে। মানুহৰ আচৰণ আৰু পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত কোনো সংগঠন অথবা কৰ্তৃত্ব নাছিল। এনে নিয়ন্ত্ৰণহীন জীৱনৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ মানুহে স্বেচ্ছাই এক চুক্তি অথবা সন্ধিৰ দ্বাৰা বান্ধ খালে আৰু এনেকৈয়ে ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি হ'ল।
- সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ এগৰাকী প্ৰধান সমৰ্থক হ'ল থমাছ হ'বচ্। তেওঁৰ মতে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত বাস কৰা মানুহৰ অৱস্থা আছিল অতি শোচনীয়। প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত মানুহ অতি নীচ, নিকৃষ্ট, নিষ্ঠুৰ আৰু স্বাৰ্থপৰ স্বভাৱৰ আছিল। সহজ ভাষাত ক'বলৈ হ'লে থমাছ হ'বচে মানুহৰ প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে এখন অতি নেতিবাচক ছবি দাঙি ধৰিছিল।
- থমাছ হ'বচ্ৰ মতে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাৰ এনে শোচনীয় জীৱন দশাৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ মানুহে নিজে নিজে এক চুক্তিৰ দ্বাৰা বান্ধ খাইছিল। এই চুক্তিৰ অধীনত মানুহে আত্ম-সংৰক্ষণৰ বাহিৰে আন সকলোবোৰ প্ৰাকৃতিকভাৱে লব্ধ অধিকাৰ কোনো এগৰাকী ব্যক্তি অথবা একাধিক ব্যক্তিৰে গঠিত কোনো এক দলৰ হাতত সমপৰ্ণ কৰিছিল। এনে ব্যক্তি অথবা দল সাৰ্বভৌম কৰ্তৃত্বত পৰিণত হৈছিল আৰু এনেকৈয়ে ৰাষ্ট্ৰৰ উত্থান ঘটিছিল।
- সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ জৰিয়তে থমাছ হ'বচে এই কথাও প্ৰকাশ কৰিছিল যে সাৰ্বভৌমত্বৰ গৰাকী ব্যক্তি অথবা দল এই চুক্তিৰ অংশ নহয়। সাৰ্বভৌম কৰ্তৃত্বই মানুহৰ জীৱন তথা অধিকাৰবোৰক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰিবলৈ দায়ৱদ্ধ। হ'বচ্ৰ মতে এই চুক্তিৰ অধীনত সাৰ্বভৌমৰ ক্ষমতা তথা কৰ্তৃত্ব আছিল চৰম, অবিচ্ছেদ্য, অবিভাজ্য আৰু অসীম।
- সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ আন এগৰাকী প্ৰধান সমৰ্থক আছিল জন ল'ক। তেওঁৰ মতে ৰাষ্ট্ৰৰ উত্থান ঘটাৰ আগতে মানুহে শান্তিপূৰ্ণভাৱে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত বাস কৰিছিল।

- ল'কৰ মতে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত প্ৰাকৃতিক আইনৰ প্ৰচলন আছিল। কিন্তু সেই আইনৰ ব্যাখ্যা দাঙি ধৰিব পৰা কোনো আদালত অথবা বিচাৰক নাছিল। ফলত মানুহে নিজৰ ব্যক্তিগত স্বাৰ্থ পূৰণ হোৱাকৈ নিজস্ব ধৰণে এই আইনৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছিল। ইয়ে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত নৈৰাজ্যৰ দৰে সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এনে সমস্যা জৰ্জৰিত অৱস্থাৰ পৰা মুক্তি পাবলৈ মানুহে সামাজিক চুক্তি সম্পাদিত কৰিছিল।
- ল'কৰ মতে মানুহে দুখন চুক্তি সম্পাদিত কৰিছিল— ইয়াৰে এখন হ'ল অসামৰিক চুক্তি আৰু আনখন হ'ল চৰকাৰী চুক্তি। এই দুয়োখন চুক্তিৰ ফলত ৰাষ্ট্ৰৰ সৃষ্টি হৈছিল। কিন্তু ল'কৰ মতে সাৰ্বভৌম কৰ্তৃত্বটো অসীম ক্ষমতাৰ অধিকাৰী নাছিল। ই মানুহক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰিবলৈ দায়বদ্ধ আছিল।
- জ্যাঁ জ্যাক ৰুছো হ'ল সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ আন এগৰাকী প্ৰধান পৃষ্ঠপোষক। ৰুছোৰ মতেও ৰাষ্ট্ৰ গঠন হোৱাৰ পূৰ্বে মানুহ প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত বাস কৰিছিল। প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত মানুহৰ জীৱন আছিল শান্তিপূৰ্ণ আৰু অসীম স্বাধীনতাৰে ভৰা। অৱশ্যে, সময় বাগৰাৰ লগে লগে প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত জনসংখ্যা বাঢ়ি গৈছিল। একে সময়তে ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ধাৰণাটোৱেও গা কৰি উঠিছিল। প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত এই কথাটোৱে বিবাদ আৰু মতানৈক্যৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এনে শোচনীয় পৰিস্থিতিৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ মানুহে নিজৰ মাজতে এক চুক্তি সম্পাদিত কৰিছিল।
- ৰুছোৰ মতে সামাজিক চুক্তিৰ জৰিয়তে মানুহে নিজৰ সকলোবোৰ প্ৰাকৃতিক অধিকাৰ নিজকে সমৰ্পণ কৰিছিল। সেইবোৰ কোনো শ্ৰেষ্ঠ ব্যক্তি অথবা ব্যক্তি গোটক সাৰ্বভৌম কৰ্তৃত্ব বুলি ধৰি লৈ সমৰ্পণ কৰা হোৱা নাছিল। অৰ্থাৎ, মানুহ আছিল নিজেই সাৰ্বভৌম কৰ্তৃত্ব।
- মানুহৰ সাৰ্বভৌম ক্ষমতাৰ উল্লেখ কৰিবলৈ ৰুছোই 'সাধাৰণ ইচ্ছা' (General Will)ৰ ধাৰণাটো সংজ্ঞাৱদ্ধ কৰিছিল। নিজৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ জৰিয়তে তেওঁ জন সাৰ্বভৌমত্বৰ ওপৰত জোৰ দিছিল।

৫.৬ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪) ঃ *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*; গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭) ঃ *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব*; যোৰহাট ঃ ইউনিকা প্ৰকাশন।

৩) চক্ৰৱৰ্তী, আদ্যনাথ (২০০৪) ঃ *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব*; গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্ৰতুল চন্দ্ৰ (২০০৭) ঃ *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব*, গুৱাহাটী ঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Agarwal, R. C. (2006): *Political Theory*; New Delhi: S. Chands & Company Ltd.
2) Asirvatham, E. & Misra, K. K. (2006): *Political Theory*; New Delhi: S. Chands & Company Ltd.
3) Jayapalan, N. (2002): *Comprehensive Political Theory*; Delhi: Atlantic Publishers and Distributors.
4) Kapur, A. C. (2006): *Principles of Political Science*; New Delhi: S. Chands & Company Ltd.
5) Sharma, R. K. (2011): *Modern Political Science*; New Delhi: DPS Publications.

৫.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ থমাছ হ'বচ্ আৰু জন ল'ক

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ থমাছ হ'বচ্

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ থমাছ হ'বচে মানুহৰ প্ৰকৃতিৰ বিষয়ে এক নেতিবাচক প্ৰতিচ্ছবি দাঙি ধৰিছিল। প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত মানুহ অতি নীচ, নিকৃষ্ট, নিষ্ঠুৰ আৰু স্বাৰ্থপৰ স্বভাৱৰ আছিল। মানুহৰ শুদ্ধ-অশুদ্ধ সম্পৰ্কে কোনো ধৰণৰ জ্ঞান নাছিল। প্ৰাকৃতিক অৱস্থাত আইন, ন্যায় আৰু সহনশীলতাৰ নীতিসমূহৰ কোনো অস্তিত্ব নাছিল। প্ৰতিজন মানুহেই প্ৰতিজনৰে শত্ৰু আছিল আৰু তেওঁলোকে অনবৰতে যুদ্ধ-বিগ্ৰহৰ আশঙ্কাত সময় অতিবাহিত কৰিছিল।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৬নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অশুদ্ধ

৭নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) কোনো আইন-আদালত নাছিল।
খ) আইনৰ ব্যাখ্যা কৰিবলৈ কোনো বিচাৰক নাছিল।

৮নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অসামৰিক চুক্তি আৰু চৰকাৰী চুক্তি।

৯নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ "দ্যা ছ'চিয়েল কনট্ৰাক্ট"

১০নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'সাধাৰণ ইচ্ছা'ৰ ধাৰণাটোৰে ৰুছোই জনসাধাৰণৰ সাৰ্বভৌম ক্ষমতাৰ কথা বুজাইছিল। তেওঁৰ মতে 'সাধাৰণ ইচ্ছা' অবিভাজ্য, অবিচ্ছেদ্য আৰু স্থায়ী।

১১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) সমালোচকৰ মতে সামাজিক চুক্তি তত্ত্বটোৰ কোনো ঐতিহাসিক ভিত্তি নাই। ইতিহাসৰ ক'তো কোনো লিখিত প্ৰমাণ নাই যে মানুহৰ মাজত হোৱা চুক্তিৰ ফলশ্ৰুতিত ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি হৈছিল।

খ) সামাজিক চুক্তি তত্ত্বক সমালোচনা কৰি ক্ৰমবিকাশমূলক তত্ত্বৰ সমালোচকসকলে ক'ব খোজে যে ৰাষ্ট্ৰ কৃত্ৰিম অনুষ্ঠান নহয়। ই সমাজৰ ক্ৰমবিকাশৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা অনুষ্ঠান আৰু ইয়াৰ এক স্বাভাৱিক বিকাশ আছে।

৫.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন ঃ

প্ৰশ্ন ১ ঃ 'টু ট্ৰিটাইজেছ অন চিভিল গভৰ্ণমেণ্ট' (Two Treatises on Civil Government) নামৰ গ্ৰন্থখনৰ লেখক কোন?

প্ৰশ্ন ২ ঃ সামাজিক চুক্তি তত্ত্ব মতে মানৰ জাতিৰ মৌলিক অৱস্থাটো কি আছিল?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ থমাছ হ'বচ্‌ৰ মতে আইনৰ একমাত্ৰ উৎস কোন আছিল?

খ) চুটি প্ৰশ্ন ঃ (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ মানুহৰ প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে থকা জন ল'কৰ দৃষ্টিভঙ্গী চমুকৈ বৰ্ণনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বৰ সমালোচনাবোৰৰ বিষয়ে এটি চমুটোকা লিখক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন ঃ (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ থমাছ হ'ব্‌চৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বটো ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ জন ল'কৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বটোৰ সম্পৰ্কে এটি টোকা প্ৰস্তুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ জ্যাঁ জ্যাক ৰুছোৰ সামাজিক চুক্তি তত্ত্বটো পৰীক্ষা কৰক।

*** ***** ***